

Марія Кушко,

студентка 3 курсу юридичного факультету
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

Недійсність заповіту у судовій практиці: порівняльний аналіз*

Однією з найпоширеніших підстав набуття права власності на майно є спадкування, яке, за цивільним законодавством України, здійснюється у двох видах: за заповітом або за законом. Порядок спадкування за заповітом регулюється Главою 85 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ). Проте на практиці часто зустрічаються випадки недійсності заповіту, що спонукає осіб, чиї права та інтереси порушуються, звертатися до суду. При вирішенні таких справ, суди ухвалюють рішення, що впливають не лише на інтереси особи, яка була ініціатором такої справи, а й на подальше прийняття судових рішень у аналогічних спорах.

Відповідно до ч. 1 та 2 ст. 1257 ЦКУ заповіт, складений особою, яка не мала на це права, а також заповіт, складений з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення, є нікчемним. За позовом заінтересованої особи суд визнає заповіт недійсним, якщо буде встановлено, що волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідало його волі [1]. З цього випливає, що ЦКУ визначається два види недійсності заповіту: нікчемність та оспорюваність.

Як відомо заповіт є одностороннім правочином і на основі цього у судовій практиці спостерігається застосування норм про недійсність

* Наукова керівниця – доцентка кафедри цивільного та господарського права Інна Горіславська

заповіту на рівні з нормами про недійсність правочинів. Якщо звернути увагу на формулювання ч. 2 ст. 1257 ЦКУ, можна зауважити, що недійсність заповіту суд може визнати, якщо виникнуть сумніви щодо того, чи волевиявлення заповідача відповідає його волі. Схоже положення міститься у ч. 3 ст. 206 ЦКУ, де волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі, адже при недотриманні однієї з частин ст. 203 ЦКУ правочин визнається недійсним. Але у будь-якому випадку варто враховувати особливості та відмінності заповіту від загального визначення одностороннього правочину.

Цікавим прикладом щодо встановлення справжньої волі спадкодавця при складанні заповіту слугуватиме постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду № 754/3162/21. Ситуація полягала у наступному. Позивач ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_3 про визнання заповіту недійсним, на підставі того, що спадкодавець ОСОБА_4 (син ОСОБИ_1) помер о 05 год. 00 хв., після чого нотаріусом було посвідчено заповіт, де все майно ОСОБА_4 заповідає ОСОБИ_3. Реєстрація заповіту відбулася о 15 год. 11 хв. у день смерті. На основі того, що заповіт було посвідчено вже після смерті спадкодавця, ОСОБА_1 у позовній заяві посилався на те, що правоздатність та дієздатність ОСОБИ_4 у зв'язку зі смертю припинилася, а також на момент складання заповіту ОСОБА_4 була важко хвора і такий стан не відповідав її справжній волі. Але Верховний Суд зауважив, що згідно із пунктом 2.9 Положення про Спадковий реєстр реєстратор вносить відомості до Спадкового реєстру у день вчинення відповідної нотаріальної дії. Внесення відомостей до Спадкового реєстру не залежить від волі спадкодавця, а є технічною дією, від якої не залежить зміст заповіту і дата та час його посвідчення. На підставі чого Верховний Суд дійшов висновку, що позов ОСОБА_1 не містить доводів щодо волевиявлення заповідача ОСОБА_4 на момент складання і посвідчення заповіту не було вільним і не відповідає його волі, що в силу частини другої статті 1257 ЦК України виключає задоволення позовних вимог ОСОБА_1 [2]. Тому внесення відомостей про складення заповіту до Спадкового реєстру та серйозне захворювання не є підставою для визнання заповіту недійсним.

Як уже зазначалося, ч. 1 ст. 1257 ЦКУ визначається нікчемність заповіту. Найпоширеніші випадки визнання заповіту нікчемним у судовій практиці: не посвідчений нотаріусом або іншою уповноваженою особою; посвідчений не уповноваженою на це особою; посвідчений з порушенням встановленого законом порядку. До прикладу щодо порядку посвідчення заповіту слід віднести постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду №692/1164/18. Позивач ОСОБА_1 просила визнати заповіт не дійсним на підставі недотримання вимог щодо форми заповіту та порядку засвідчення, зокрема, заповіт не містить дати і місця народження заповідача, у ньому не зазначена повна

назва посадової особи, яка засвідчила заповіт, не вказано, що ця особа є уповноваженою у посвідченні заповітів, заповідачу роз'яснені не ті статті ЦКУ. Заповіт був посвідчений секретарем сільської ради. Також не зазначено, чи прочитано заповіт в голос і чи відповідає він волевиявленню заповідача, оскільки заповіт написаний не власноручно, а за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. Верховний Суд пояснив, що наявність формальних помилок при складанні заповіту не свідчить про нікчемність заповіту та не спростовує презумпцію правомірності правочину, якщо заповідач не був визнаний судом недієздатним чи обмежено дієздатним, мав право на складання заповіту, заповіт відповідав волі заповідача, власноруч підписаний заповідачем, має письмову форму, посвідчений та зареєстрований у встановленому законом порядку. Також було зазначено, що ст. 1257 ЦКУ передбачений вичерпний перелік підстав для визнання заповіту недійсним [3]. На підставі наведеної справи, варто зауважити, що порядок прийняття спадщини за заповітом регулюється не лише ЦКУ, а й іншими законодавчими актами, наведемо деякі з них: Закон України «Про нотаріат», наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України», наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування» тощо.

У своїй науковій роботі І. О. Дзера слушно відзначила, що при визначенні підстав нікчемності правочину необхідно враховувати усі умови щодо складання та посвідчення заповітів, встановлені окремими нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність нотаріусів та інших посадових та службових осіб, наділених ЦКУ правом на посвідчення заповітів. Однак при цьому не слід зводити незначні порушення окремих з вимог або допущені такими особами помилки до беззаперечної констатації нікчемності посвідчених такими особами порушень [4, с. 168].

З усього вищенаведеного можна зробити висновок, що важливо враховувати всі аспекти при складанні та посвідченні заповітів, а також уважно аналізувати обставини кожного конкретного випадку при вирішенні спорів про їхню дійсність.

Література

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Дата оновлення: 27.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Постанова Верховного Суду від 25 січня 2023 р., судова справа № 754/3162/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108654337>
3. Постанова Верховного Суду від 24 березня 2021 р., судова справа № 692/1164/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95848781>

4. Дзера І. О. Теоретичні та практичні проблеми визнання недійсним заповіту як способу захисту спадкових прав. *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків : Право, 2022. – Т. 29, № 2. С. 157-177

* Наукова керівниця – Любомира Мелех



Національний університет біоресурсів і
природокористування України

Юридичний факультет

Кафедра теорії та історії держави і права

Рада аспірантів юридичного факультету

Студентська організація юридичного факультету

Студентський науковий гурток
«Клуб юних теоретиків»

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

учасників

XVII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО- ПРАКТИЧНОЇ ОНЛАЙН-КОНФЕРЕНЦІЇ «ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ОЧИМА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ»

09 травня 2024 р.

м. Київ

УДК: 340:167.1:378.2

Матеріали XVII Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції
«Проблеми юридичної науки очима молодих науковців»

П.78

Проблеми юридичної науки очима молодих науковців : зб. наук. пр. XVII Всеукр.
наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 09 травня 2024 р.) / Укладачка: Віра Качур. К.,
2024. 215 с.

У збірнику подані наукові здобутки учасників, що присвячені
проблемам юридичної науки.

Усі матеріали подаються в авторській редакції.

**За зміст наукових матеріалів відповідальність несуть їх автори та
наукові керівники**